

ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILARNING TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Eshnayeve Feruza Qarshiyevna

Samarqand davlat chet tillar instituti

akademik litseyi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

e-mail:eshnayevef@gmail.com

tel.raqami:+998906002487

Annotatsiya: Maqolada adabiyot darslarida o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini shakllantirishning samarali metod va usullari yoritilgan. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali o'quvchilar o'z fikrini asoslab, mantiqiy va mustaqil tarzda ifodalay oladi. Maqolada amaliy mashqlar, badiiy matn tahlili va raqamli texnologiyalar orqali tanqidiy fikrlashni oshirish yo'llari keltirilgan.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, adabiyot darsi, badiiy matn, metodika, og'zaki va yozma nutq, mantiqiy tahlil.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyati muhim pedagogik vazifalardan biridir. Tanqidiy fikrlash – bu shaxsning ma'lumotni tahlil qilish, baholash, solishtirish va mantiqiy xulosa chiqarish qobiliyatidir. Adabiyot fani esa tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun eng qulay fan hisoblanadi. Chunki badiiy matnlar voqealar ketma-ketligi, qahramonlarning harakatlari va ularning mantiqiy sabablarini o'rganishga imkon beradi. Shu bilan birga, o'quvchi matnga munosabat bildirish, u haqidagi fikrini asoslash va baholash orqali mustaqil fikrlashni egallaydi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bugungi kunda nafaqat adabiyot darslarining, balki o'quvchilarning ijtimoiy, akademik va shaxsiy rivojlanishining ham muhim tarkibiy qismidir.

1. Tanqidiy fikrlash tushunchasi va uning pedagogik ahamiyati. Tanqidiy fikrlash – bu shaxsning ma'lumotlarni tahlil qilish, baholash, solishtirish va xulosalar chiqarish qobiliyatidir. U quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

- **Tahliliy qobiliyat** – voqea, matn yoki fikrni yaxshilab tahlil qilish.
- **Baholash qobiliyati** – fikr yoki matnning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash.

- **Argumentatsiya** – o‘z fikrini asoslab ifodalash.
- **Xulosa chiqarish** – mantiqiy va adabiy asoslangan xulosalar.

Pedagogik jarayonda tanqidiy fikrlashning ahamiyati shundaki, u o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi. Adabiyot darslari esa matn tahlili, qahramonlarni baholash va bahs-munozara orqali tanqidiy fikrlashni shakllantirish imkonini beradi.

2. Adabiyot darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy usullari

a) Badiiy matn tahlili. Badiiy matnni tahlil qilish orqali o‘quvchilar:

- voqealar ketma-ketligini aniqlaydi;
- qahramonlarning harakat sabablarini tahlil qiladi;
- muallifning asosiy g‘oyasini tushunadi.

Masalan, Abdulla Qodiriy “O‘tgan kunlar” romanidagi qahramonlarning ijtimoiy qarorlarini tahlil qilib, o‘quvchilar ularning xatti-harakatlariga baho beradi va o‘z fikrini asoslaydi.

b) Savol-javob metodlari. Savol-javob orqali o‘quvchilar tanqidiy fikrlashga rag‘batlantiriladi. Masalan:

- Bu qahramon nima sababdan shunday harakat qildi?
- Agar voqea boshqa sharoitda bo‘lganda, natija qanday bo‘lar edi?
- Siz ushbu qahramonni qo‘llab-quvvatlaysizmi yoki tanqid qilasizmi?

c) Bahs-munozara. O‘quvchilar guruhlariga bo‘linib, matn asosida bahs-munozara o‘tkazadi. Bu usul:

- mustaqil fikrlashni rivojlantiradi;
- argumentlarni mantiqiy tarzda keltirishni o‘rgatadi;
- fikrlarni tinglash va hurmat bilan qarshi fikrga javob berishni o‘rgatadi.

Masalan, “Shohi Kambar” yoki “Farhod va Shirin” dostonlaridagi qahramonlarning harakatlarini bahs mavzusiga aylantirish.

d) Yozma tahlil va insholar. O‘quvchilar matn bo‘yicha qisqa insholar, tahliliy maqolalar yoki fikr yozadilar. Masalan:

- “Bu voqea qahramonga qanday ta’sir ko‘rsatdi?”
- “Muallif voqeani qanday badiiy uslubda tasvirlagan?”

Bu usul yozma nutqni rivojlantiradi va mantiqiy tahlilni kuchaytiradi.

e) Raqamli texnologiyalar. Prezentatsiya va slaydlar orqali matnni vizual ko‘rsatish;

- Video yoki audio materiallar bilan qahramon nutqini tahlil qilish;
- Onlayn bahs va forumlar orqali fikr almashish.

Bu usullar o‘quvchilarning diqqatini jalb qiladi va tanqidiy fikrlashni interaktiv shaklda rivojlantiradi.

3. O‘quvchilarni tanqidiy fikrlashga rag‘batlantirish yo‘llari

- **Motivatsiya yaratish** – darsni qiziqarli va interaktiv qilish, guruh ishlari va o‘yin shaklidagi mashqlar.

- **Savollarni bosqichma-bosqich berish** – o‘quvchilar fikrini bosqichma-bosqich shakllantirish.

- **Amaliy mashqlar bilan mustahkamlash** – matn tahlili, bahs-munozara va yozma topshiriqlar.

4. Qiyinchiliklar va ularni yengish.

Qiyinchiliklar: Ba’zi o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyati past bo‘lishi;

- Matnni tahlil qilish va baho berishdan qo‘rqish;
- Guruh ishlari davomida aktivlik yetishmasligi.

Yechimlar:

- Guruh va juftlik ishlari orqali o‘quvchilarni faollashtirish;
- Raqamli vositalar va vizual materiallar yordamida diqqatni jalb qilish;
- O‘qituvchining rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash roli.

Adabiyot darslarida o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish nafaqat ularning adabiy bilimini oshiradi, balki mantiqiy tafakkur, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantiradi. Badiiy matn tahlili, bahs-munozara, yozma tahlil va raqamli texnologiyalar yordamida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini samarali rivojlantirish mumkin. Shu sababli o'qituvchi darsni interaktiv, amaliy va qiziqarli shaklda tashkil etishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I.A. **Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.** – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Sh.M. **Ta'lim va tarbiya – taraqqiyot asosi.** – Toshkent, 2019.
3. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. **Pedagogik texnologiyalar asoslari.** – Toshkent: O'qituvchi, 2004.
4. Mahmudov N., Nurmonov A. **Ona tili ta'limi metodikasi.** – Toshkent: Fan, 2017.
5. Qosimova K. **Ona tili o'qitish metodikasi.** – Toshkent: Noshir, 2015.
6. Raxmatullayev Sh. **Hozirgi o'zbek adabiy tili.** – Toshkent: Universitet, 2014.
7. To'xtaboyev X. **Badiiy asar va kitobxon.** – Toshkent: Yosh gvardiya, 2012.
8. Saidahmedov N. **Zamonaviy pedagogik texnologiyalar.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
9. O'zbekiston Respublikasi **Davlat ta'lim standarti. Ona tili va adabiyot fani.** – Toshkent, 2021.
10. Husanboyeva Q. **Adabiyot o'qitish metodikasi.** – Toshkent: Innovatsiya, 2020.